గుడిసె గుండెల్లో...

పేదలను ఉద్ధరించేస్తామని ఏలినవారు వాగ్దానాలు చేయడం, ఆ వాగ్దానాల గురించి ప్రభుత్వ సమాచార సాధనాలు బోలెడు ప్రచారం చేయడం, దాన్ని నమ్మినవారి బతుకులు తెల్లారడం ఈ దేశంలో రీతీరివాజు

అది ఒక చెట్టు. ఎగిరే గువ్వకూ నడిచే అవ్వకు తల్లి ఒడిలాంటి చెట్టు. ఆ చెట్టు ఉండేది ఒక బాట పక్కన. ఎప్పుడూ రాక పోకలతో రద్దీగా ఉండే ఆ బాట ఉండేది ఒక పట్టణంలో. ఆ పట్టణం ఉండేది ఆంధ్ర రాష్ట్రంలో. ఆ రాష్ట్రం ఉండేది ధర్మం నాలుగు పాదాల మీద నడిచిన భారతదేశంలో. ఆ చెట్టు కింద కూర్చొని చెప్పులు కుట్టుకొంటున్న ముత్యాలు గుండె ముత్యాల పందిరే అయింది ఆ పాట వింటూంటే!

పాట మైమరపులో ముత్యాలు చేతిలో 'ఆరె' ఆగింది. ఉన్నట్లుండి ఏదో అడ్డుపడ్తే ఆగిన తెల్ల చీమల బారులా కుడుతున్న కుట్టు ఆగింది. అంతవరకు ఎడమచేతి వేళ్ళలో కలగలసి ఆడుకొంటూ ఉండిన తెల్లని నూలు దారం అలుపు తీర్చుకొంటూ ఉంది. అతడి అరికాలి కింద చెప్పు మాత్రం కలిగినవాడి కాళ్ళను అలంకరించాలని ఆత్రత పడుతున్నట్లుంది.

ముత్యాలు చూపు తన ముందు గువ్వలా ఒంగి కూర్చున్న బుల్లి రేడియో మీద నిలిచింది. రేడియోలో పాట శ్రావ్యంగా వినిపిస్తూ ఉంది.

గాలివానలకే తలలొగ్గేనీ
ఉన్నవాళ్ళకే చేతులొగ్గేనీ
ఒడికీ ఒడికీ ఒదగనీ కూనల
చలికొదిలేనీ కుమిలేవాడా!

తన బతుకును చూసి ఎవరో ఆ పాట తన కోసరమే పాడుతున్నట్లు అనిపిస్తే ముత్యాలు భారంగా ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచాడు.

చీమకున్న దొాక పుట్టరా
చిన్న గువ్వకున్న దొక్క గూడురా
తోడుండే గూడే లేని - నీ
గోడు తీరే మార్గము రా!

"నిజమే గదా? పొగులంతా యాడేడ తిరిగి తిందో ఏం పాడో చీమ. రేత్రయ్యేకుందికి పుట్ట చేరుకుంటుంది. గువ్వ గూడా అంతే కదా? రెక్క లల్లార్చుకుంటా కడుపాత్రం ఎట్టెట్ట ఎగిరినా, యాడేడ తిరిగినా పొద్దట్టా కుంకేకుందికి గూడు చేరుకుంటింది. కానీ, నా బతుకట్టా కాకపాయనే? పుట్టింది, పెరిగింది, బతికింది, బతకతా ఉండేది అంతా ఈ రోడ్ల మిందనే గదా? ఏమి జల్మాలో పాడు జల్మాలు. సిగ్గూ సెరము రొండూ లేని జల్మాలు. కడాన ఆడదాన్తో అచ్చటా ముచ్చటా తీర్చుకోవాలంటే గూడా ఈ రోడ్లే గెతి. చీచీ! ఈ కనాగష్టమైన బతుకులకంటే నోర్లేని జీవాలే మేలు!"

ముత్యాలు ఆలోచనలతో అవసరం లేకుండా రేడియోలో పాటకు పల్లవి పల్లవిస్తూ ఉంది. ఆ పాట తనకు తెలియని గమ్యాన్ని తెలుపుతూ ఏదో హితబోధ చేసినట్లుంటే ముత్యాలు చూపును రేడియోపై నిలిపాడు. పాఠం చెప్తున్న అయ్యవారి ముందు విద్యార్థిలా పాటను చాలా శ్రద్ధగా వింటున్నాడు- కదిలీ మెదలకుండా, ఆ చెట్టులో తానూ ఒక భాగమైనట్లుగా.

"ఏంది మావా? చేసే పని చెట్టుమిందికెక్కించేసి శానా స్రెద్ధగా ఇంటా ఉండావే? ఏం కత? రేపు ఎప్పుడన్నా రేడియోలో పాటేమన్నా పాడ బోతావా?" ఎక్కడెక్కడో తిరిగి తిరిగి నందెడు టైరు ముక్కల్ని ఏరి తెచ్చి పక్కన కుప్పబోస్తూ అతడి పెండ్లాం ముత్తమ్మ అడిగింది కొంటెగా చూస్తూ.

"ఆఁ పాడ్తా, పాడ్తా! నువ్వు తీరుబాటుగా కూసోని..."

"ఎప్పుడు మామా అంత బాగ్గెం?"

"ఈ జల్మంలో కాదులేయే పిచ్చిమొకమా! నువ్వు ముందుగా ఆ పాట ఇనే."

ముందుచూపు కలిగి నువ్వూ
మురికి గుంటలే పూడ్చుకుంటే
ముచ్చటైన ముత్యాలపందిరై
ఒక చక్కని గుడిసే నీదవుతుంది.

చరణం పూర్తయింది. చరణం పూర్తి అవడంతో మళ్ళీ పాటకు పల్లవి వినిపిస్తూ ఉంది.

"నిజిమే గదంటే. చెప్పు, నువ్వే చెప్పు. చీమకు ఉండాదొక పుట్ట. చిన్న గువ్వకు ఉండాది ఒక గూడు. కడాన ఎలకక్కూడా ఒక బొక్క ఉండాది గదే? మనకు ఏముండాది?"

"దేముడిచ్చిన చెట్టునీడ!"

"రేపు దొరలొచ్చి లెయ్‌రా కొడకా అంటే?"

"ఇంకొక చెట్టు ఎదురుచూస్తా ఉంటిందిలే మామా!"

"ఈ చెట్టు కాకపోతే ఆ చెట్టు. ఆ చెట్టు కాకపోతే ఇంకొక చెట్టు. ఇట్లా ఎల్లకాలం చెట్లకిందనే ఎందుకు బతకతారు? యాడైనా అంత మిట్టా గట్టూ చదరం చేసుకోని ఒక గుడిసె యేసుకోమంటా ఉండారే!"

"ఎవురు మామా?"

"ఇయ్యరవదాకా రేడియోలో పాడిన పాట! చెవల్లో చెట్లేమన్నా మొల్చినాయా నీకు?"

"రేడియోలో పాడిన పాటనా? ఇంక అయినట్టే కాపరం..."

"అంటే? రేడియోలో పాటంటే అంత అలుసైపోయిందన్నమాట?"

"రామ రామ! రేడియోలో మాటన్నా, పాటన్నా ఎగతాళి చేస్తే నా తల ఎయ్యి ముక్కలై పోదా? అయినా మామా నాకు తెలియకుండా అడగతా ఉండా,

> **ముత్యాలు చేతిలో 'ఆరె' కసక్ కసక్‌మని చెప్పులో దిగబడ్తా ఉంది. తన బతుకును చెట్టు కిందికి నెట్టినవాడి గుండెల్లోకి కూడా ఇలానే దిగబడ్తానన్నట్లుగా!**

ఈ రేడియోలో చెప్పేదంతా జరగతా ఉండాదంటావా?

"ఎందుకు జరగదే ఎర్రిమొకమా! జరగక్కుండా పొయ్యేటట్లుగా ఉంటే ఎందుకు చెప్తారే?"

"మామా! వాళ్ళెందో మనకు ఓరగబెట్టేసేటట్లు చెప్తానే ఉంటారు. మనం ఇంటానే ఉంటాం. ఇంటా ఊరికే ఉంటామా? కలలు కంటానే ఉంటాం. కలలు ఎప్పుడైనా, యాడైనా నిజమవతాయా పాడా! అందుకే వాళ్ళు అట్లానే ఉంటారు, మనం ఇట్లానే ఉంటాం."

"అయితే, ఇప్పుడేం చెయ్యాలంటావ్?"

"ఏమీ చెయ్యాల్సిన పనిలేదు. పొగులు మాటలు పనికి చేటు, రేత్రి మాటలు నిద్దర చేటని తెల్సుకోని మన పని మనం చేసుకోవాల."

"ముత్తమ్మను చూస్తూ ముత్యాలు ముసిముసిగా నవ్వాడు.

"ఎందుకు మామా నవ్వతా ఉండావే?"

"నువ్వు నీతి బోదకాలు చేస్తా ఉంటే..."

"ఆ పని చేసేది నేనుగాదు మామా! అప్పుడప్పుడు మన తావుకొచ్చి చినిగిపొయ్‌న చెప్పులు కుట్టించుకుంటాడే పొడుగు పొడుగు నామాల అయ్యోరు, ఆయన కతలు చెప్పి కానులియ్యకుండా పొయ్యేది. ఆయన ముందర నువ్వన్నా కూసో, లేకపోతే నీ ముందర ఆయన్నన్నా కూసోపెట్టుకో."

ముత్యాలు నోరు మూత పడింది. బుల్లి రేడియో మీద నుంచి చూపు పనిమీదికి మళ్ళింది. అలవాటుపడిన చేతులు, వాటి పని అవి చేసుకొంటున్నాయి. అయినా, ముత్యాలు మనసు మాత్రం మనసులో లేదు.

"పరుల పంచలే తరిమికొట్టే
పరిగెత్తిపొయ్యే పిరికోడా!"

మాటిమాటికి ఎవరో ఎత్తిపొడుస్తున్నట్లుగా ఈ మాటలు చెవుల్ని తూట్లు పొడుస్తున్నాయి. ముత్యాలు ఆలోచనతో పోటీ పడ్తా పని జోరుగా సాగుతూ ఉంది.

అప్పుడే పొద్దు వాటారింది. చీకటి పడకముందుగానే అంత ఉడకేసుకోవాలన్న ప్రయత్నంలో పడింది ముత్తమ్మ!

బుల్లి రేడియోలో పాటలు వినిపిస్తూనే ఉన్నాయి. అయితే, అవి సినిమాలో యుగళ గీతాలు. ముత్తమ్మ మూడురాళ్ళ పొయ్యిముందు కూర్చొని కట్టెలు ఎగదోస్తూ మైమరచినట్లు ఆ పాటలు వింటూ ఉంది. ఆమె ఎండిన పెదవుల మీద తెలి నవ్వులు మిలమిలలాడుతున్నాయి. కానీ, ముత్యాలు చెవుల్లో మాత్రం ఆ పాటే! తనను ఒక పిరికివాణ్ణిగా చిత్రించిన పాటే! తన అసమర్థత మీద దాడి చేసిన పాటే చెవుల్లో గింగురుమంటూ ఉంది.

ఎవడో తన సంసారాన్ని పగబట్టి మేడలో నుంచి చెట్టు నీడకు గెంటేసినట్లు తెగ బాధపడి పోతున్నాడు. ఎంత ఆలోచించినా ఎవడా పని చేశాడో అతడి మనసుకు తట్టలేదు. తనకు తానుగా

మాత్రం చెట్టు కిందికి రాలేదు. ఎవ్వడూ రాడు కూడా. అయితే, అలా రావడానికి కారకుడెవడు?

ముత్యాలు గుండెలు కుతకుత ఉడుకుతున్నాయి!

కూటికుండలో ఎసరు నలనల కాగుతుంటే ముత్తమ్మ చేటలో ఏరిపిస్తూ ఉండిన బియ్యాన్ని ఎసట్లో వేసింది. కుండమీద మూత పెట్టింది. అయితే, మంట లేకనే కుతకుత ఉడుకుతున్న ముత్యాలు గుండెలపై మూత పెట్టలేకపోయింది.

ముత్యాలు చేతిలో 'ఆరె' కసక్ కసక్‌మని చెప్పులో దిగబడ్తూ ఉంది. తన బతుకును చెట్టు కిందికి నెట్టినవాడు కనిపిస్తే వాడి గుండెల్లోకి కూడా ఇలానే దిగబడ్తానన్నట్లుగా!

కాలం గంతులు వేస్తూ ఉంది తనకేమీ

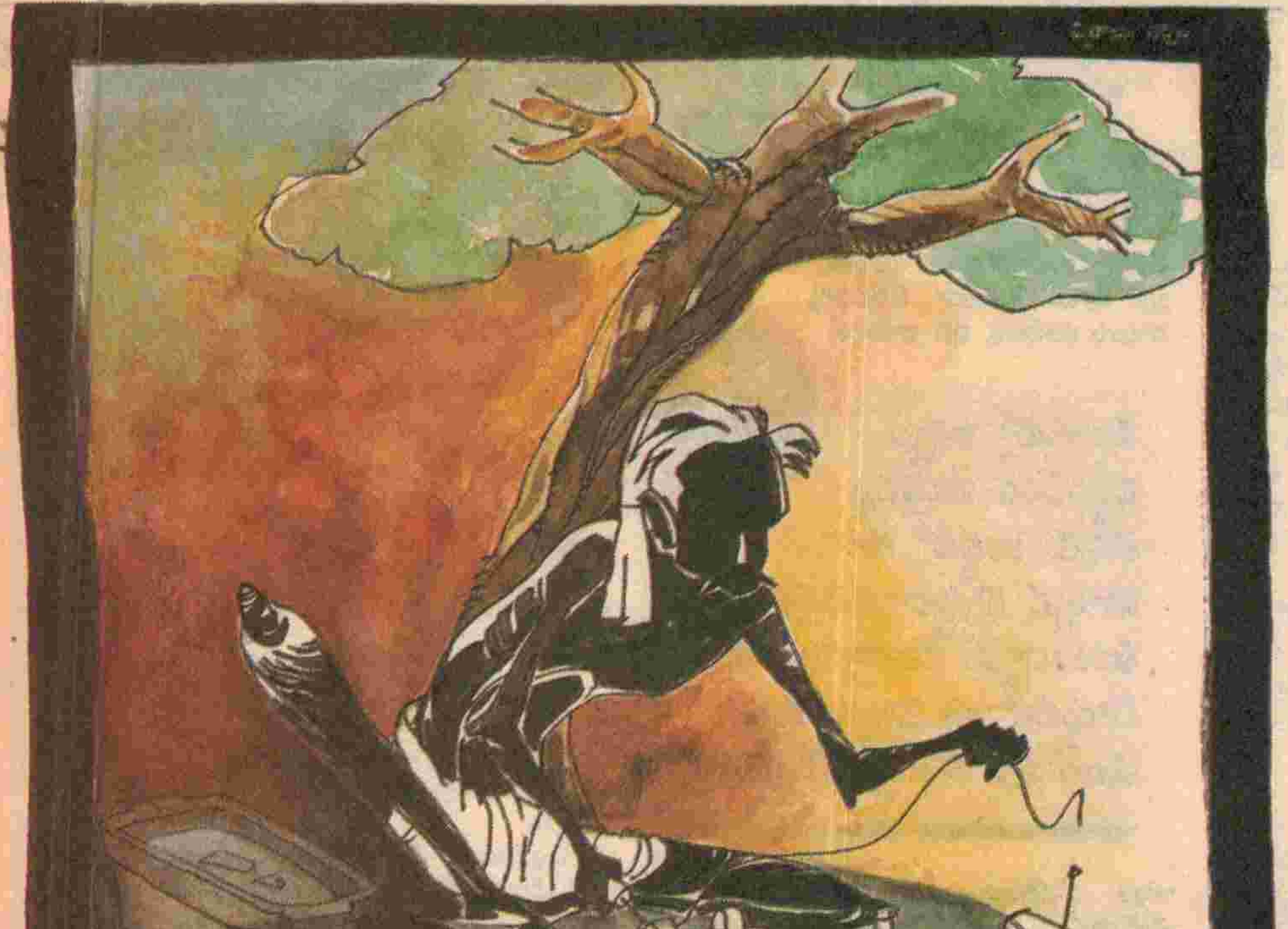

పట్టనట్లుగా.

ఆ బాటమీద కార్లు, మోటార్లు పరుగులు తీస్తున్నాయి. లారీలు వాటితో పోటీ పడుతున్నాయి. లాగలేక లాగుతుంటే లాగుడు బండ్లు, తొక్కలేక తొక్కుతుంటే రిక్షాలు కదులుతున్నాయి. అన్నీ కలసి ముత్యాలు మొగాన దోసెడు దుమ్ము కొట్టాయి. చెట్టుకింద కూర్చొని చెప్పులు కుట్టుకునే వెధవ ఇలా ఆలోచించకూడదన్నట్లుగా!

ముత్తమ్మ కూడు వండిన పొయ్యి మీదనే అంత కూర గూడా వండింది. కాళ్ళూ చేతులు కడుక్కొనింది. కూటి కుండను, కూటి చట్టిని చెట్టుబోదె చాటుకు చేర్చింది. ముత్యాలు కూడా పనిముట్లను తోలు సంచిలో భద్రపరిచాడు. రేడియోను ఆపుచేశాడు. రెండింటిని చెట్టుబోదె పక్కకు చేర్చాడు. అప్పుడు ఒళ్ళు విరుచుకొంటూ ముత్తమ్మను ముద్దుగా చూశాడు.

ముత్తమ్మ కూడా ముసిముసిగా నవ్వుతూ– "మామా! నువ్వేమీ అనుకోనంటే ఒకమాట అడగనా" అనింది.

ముత్తమ్మను వింతగా చూశాడు ముత్యాలు.

"ఏంది మామా ఎప్పుడూ చూడనట్టు నువ్వట్టా కొత్తగా చూస్తా ఉండావే?"

"ఈ పొద్దు నువ్వు మరీ ఇంతగా అడగతా ఉంటే?"

"అదిగాదు మామా! పొద్దుగూకులూ వంచిన తల అట్టా ఎత్తకుండా రెక్కలు ముక్కలు చేసుకుంటావు గదా? అట్టా మాదిర చెమటోడ్చి సంపాయించిన దుడ్లు ఎత్తుకోనిపొయ్ ఆడ చెల్లించకపోతే నిద్దర పట్టదా మామా?"

"ఈ పొద్దుటినుంచీ ఇంక తాగబొయ్యేది లేదే?"

"సత్తింగానా మామా!"

"నీమిందొట్టే!"

సేద్యగాడికి కూడా ఒక మగబిడ్డనా అన్నట్లు చెట్టు కింద ముత్యాల్లో ఇంత చైతన్యం వస్తే సహించలేనట్లుగా కర్మసాక్షి కనుమరుగయ్యాడు!

పొద్దుగూట్లో కాదు, ముత్తమ్మ కండ్లల్లో పడింది. ఆ కండ్లు మిలమిలా మెరిసిపోతున్నాయి. తాళిగట్టిన నాటినుంచి మాట తప్పని తన మగవాడి మాటతో ఒళ్ళు పులకరించింది. మామను ముద్దులతో ముంచెత్తాలని గుండె ఎగిరెగిరి పడింది. అయితే, ఉండేది చెట్టు నీడలో అనుకునేకుందికి అడుగు ముందుకు పడలేదు. అయినా, ముత్తమ్మ ముసిముసిగా నవ్వుకొనింది రేడియోలో విన్న పాట మనసులో మెదిలి! అవును గదా! అందాలమేడ కాకపోయినా ఇప్పుడు అడ్డంగా ఒక గుడిసే ఉండి ఉంటే? ముత్తమ్మ పెదవుల మీద పువ్వులు పూస్తున్నాయి!

"ఏందే ఎర్రిమొకమా? నీకు నువ్వే అట్టా నవ్వుకుంటా ఉండావు. నవ్వు నవ్వు! నవ్విన నాపచేను పండిన నాటికి గదా నా మొగతనం తెల్సేది" అంటూ ముత్యాలు ముందుకు నడిచాడు.

"పొద్దుగూట్లో పడ్తానే అంత చుక్క నోట్లో పడకపోతే ఇలఇల్లాడిపొయ్యే మణిసి ఇంతగా మాట్లాడ్తా ఉండాడే? ఈ పొద్దుటి నుంచి తాగనని నా మింద ఒట్టేసినాడే? అదే నిజమైతే ఇంకేం? ఇంకైనా పిలకాయిలకు కడుపు చూసి అంత కూడు పెట్టచ్చు" అని ఆలోచిస్తూ ముత్తమ్మ చెట్టుబోదెకు చేరగిలపడింది.

అంతవరకు ఆ చెట్టుకింద బొమ్మరిల్లు కట్టుకొని ఆడుకొంటూ ఉండిన పసిపాప ఉన్నట్లుండి ఆ బొమ్మరిల్లును తుడిపేసింది. ఒక్క లగువులో వచ్చి ముత్తమ్మ మీద వాలపడింది. తల్లి గుండెల్లో తపన ఆ పసి గుడ్డుకేం తెల్సు? తనకు దొరికిన అవకాశాన్ని హాయిగా అనుభవిస్తూ ఉంది ఆ ఎద మీద.

ఆ అమ్మాయికంటే పెద్దవాళ్ళు ముగ్గురు కొడుకులు.

అందరికంటే పెద్దవాడు బస్టాండ్‌లో, రైల్వేస్టేషన్‌లో 'బూట్ పాలిష్, బూట్ పాలిష్' అంటూ కాలు ఒక చోట నిలపకుండా తిరుగుతూ ఉంటాడు. తమ బతుకు కొంతకు కొంత పాలిష్ అవుతుందన్న ఆశతో. రెండోవాడు మూటలు మోస్తున్నాడు తండ్రి మోస్తున్న మోత ఎంతో కొంత తగ్గిస్తామన్న సదుద్దేశంతో. మూడోవాడు ఒక పెద్ద చెప్పుల ఫ్యాక్టరీలో పని నేర్చుకుంటున్నాడు. కులవృత్తికి వారసుడు కావాలన్న పట్టుదలతో!

పొద్దు కుంకితే అందరికీ ఆ చెట్టు నీడే శరణ్యం.

ముత్యాలు ఎక్కడికి పోయాడో? ఎందుకు పోయాడో? ఎప్పుడు తిరిగొస్తాడో ఏమో అని ఆలోచిస్తూ ముత్తమ్మ కొడుకుల కోసం ఎదురు చూస్తూ ఉంది.

ఎవరికోసరం ఎదురు చూడకుండా కాలం గడిచిపోతూనే ఉంది. ముత్తమ్మ ఎద మీద వాలిన పసికూన అలానే కిందికి జారి తల్లి తొడ మీద తలవాల్చి ఎప్పుడో కన్ను మూసింది. అప్పుడు ముత్తమ్మ కొడుకులు ఒక్కొక్కరుగా చెట్టు కిందికి చేరారు. ఆపూట తమ సంపాదన అమ్మ చేతుల్లో పెట్టారు. ఆప్యాయంగా ఆమె పెట్టింది తిన్నారు. ఆ తరువాత ముగ్గురూ మూడు దోవలయ్యారు, ఈ విశాల ప్రపంచంలో నడుం వాల్చడానికి జానెడు స్థలం దొరకకపోదులే అన్న ధైర్యంతో.

అంతవరకు పలచబడిన రోడ్డు మీద ఉన్నట్లుండి మనుషులు గుంపులు గుంపులుగా నడుస్తూ ఉంటే, "మొదటి ఆట కూడా ఇడ్సి పెట్టేసినారే? ఈ మొగోడు ఇంకా రాలేదే? యాడికి పోయినాడబ్బా" అని ముత్తమ్మ వేదన పడ్తూ ఉంటే అప్పుడు ముత్యాలు కాళ్ళీడ్చుకొంటూ చెట్టు కిందికి చేరాడు.

"ఇయ్యరవదాకా యాడికి పొయ్యుంటివి మామా? సిల్మాకేమన్నా..."

"ఆఁ మన బతుకులకు అదొగిటే తక్కువ" అంటూ నిట్టూరుస్తూ కూలబడ్డాడు ముత్యాలు.

"నిద్దర పడక లేచింది మొదలుకొని చూస్తా ఉండా. నీ కత ఏందో నాకు అంతు చిక్కలా. నీ తలపాడు నీది కానీ... నువ్వు ముందంత ముద్ద తిను." ముద్దుముద్దుగా పలికింది ముత్తమ్మ.

ఆ మాటతో మారు పలక్కుండా ముత్యాలు పైకి లేచాడు. కాళ్ళూ చేతులు కడుక్కొని కూర్చున్నాడు. ముత్తమ్మ మూకుడు ముందు పెట్టింది. అన్నం

వడ్డించింది. తవుడు బుట్టలో తలదూర్చిన గొడ్డులా తలెత్తకుండా తింటున్నాడు ముత్యాలు.

ముత్తమ్మకు ఏం మాట్లాడాలో పాలుపోలేదు. మాట్లాడకుండా ఉండడానికి వల్లకాలేదు. అందుకే-

"పొద్దుగూట్లో పడేటప్పుడు ఎలబారిపోతివి. ఇయ్యరవదాకా..."

"ఈ పొద్దుటితో ఈ చెట్టుకు, మనకు ఋణం తీరి పొయ్యిందే!"

"నువ్వు మాట్లాడే మాట ఏమన్నా బాగుండా దంటావా మామా?"

"బాగాలేదు కాబట్టే గద ఈ పని చేస్తా ఉండేది."

"నువ్వు చెప్పేది బలే బాగుండాదే కత. ఇన్నాళ్ళు బాగుణ్ణింది ఇప్పుడెట్లా బాగలేకుండా పోతుంది?"

"నన్నేమన్నా అంత తిననిస్తావా? లేకపోతే ఈ దెప్పుళ్ళే తినమంటావా?"

ఆ మాటతో ముత్తమ్మ మూతి ముడుచుకొని కూర్చొనింది. ముత్యాలు వంచిన తలెత్తకుండా నాలుగు మెతుకులు నోట్లో వేసుకొన్నాడు. చేతులు కడుక్కొన్నాడు. మూతి తుడుచుకొంటూ వెళ్ళి చినిగిన నంచిపట్ట మీద చిన్నారి కూతురి పక్కన కూర్చున్నాడు. భవిష్యత్తు ఆశాజనకంగా కనిపిస్తూ ఉంటే వెల్లకిల పడుకొని ఆలోచిస్తూ పైకి చూస్తున్నాడు. చూస్తూంటే ఇన్నాళ్ళుగా తమకు నీడనిచ్చిన చెట్టు కనిపిస్తూ ఉంది. మనసు బాధగా మూలిగింది. ఆ చెట్టు కొమ్మ నందుల్లో నుంచి చూస్తుంటే ఆకాశం విశాలంగా కనిపిస్తూ ఉంది. ఆకాశంలో చుక్కలు తన ఆశలకు అద్దం పట్టినట్లుగా మినుక్ మినుక్ మంటున్నాయి.

తృప్తిగా గుండెల నిండుకు గాలిపీల్చుకొన్నాడు ముత్యాలు. ముత్తమ్మ అంత ఎంగిలిపడింది. కుండా చట్టీ కడిగి చెట్టు బోదె మాటులో ఒకదానిపై ఒకటి బోర్లించి పెట్టింది. ఆ తరువాత వచ్చి మగని పక్కన కూర్చొనింది. "మామా! నా కడుపులో ఏందో చెయ్యేసి దేవినట్లుండాదే!"

"ఎందుకే?"

"రొండోవాడు కడుపులో పణ్ణెప్పుడు గద మామా మనమీ చెట్టు కిందికొచ్చింది. లచ్చణంగా నలుగురు పిలకాయలైనారు. చన్నీళ్ళకు ఏన్నీళ్ళుగా వాళ్ళూ అంతో ఇంతో సంపాయిస్తా ఉండారు. కలి సొచ్చిన చోటు గదా? కాలు ఎలపెరుక్కోని పోవా లంటే నాకేమో అదొకమాదిరిగా ఉండాది మామా!"

"ఒసే పిచ్చిదానా? ఇయ్యరవదాకా ఊరంతా తిరిగింది ఎందుకని?"

"నాకెట్టా తెలిస్తింది మామా?"

"ఇంతకంటే మంచి చోటే ఎతికి పట్నానే?"

"యాడ మామా?"

"బస్టాండ్ పక్కపక్కన్నే. ఇదే మాదిరి చెట్టు. చెట్టుకు ఎదురుగుండా సిల్మాకొటాయి. ఈ పక్కా ఆ పక్కా సోలుపుగా ఓటళ్ళు. ఇరవై నాలుగు గెంటలూ ఇసికేస్తే రాలని జనం..."

"ఈడమాత్రం మనకేం తక్కువయింది మామా?"

"తక్కువనిగాదే తిక్కమొకమా? చెట్టు పక్కనే బీడు. మోకాటిలోతు గుంతలూ, మిట్టలు. ఆ గుంతల నిండుకు జలదారి నీళ్ళు. ఆ నీళ్ళల్లో పందులు పొల్లాడ్తా ఉండాయి. దాన్ని అట్టా చదరం చేసుకోని ఒక చుట్టుగుడిసె ఏసుకుంటే?..."

"ఆశకు కూడా ఒక మితం ఉండాలి. అది అయ్యే పనేనంటావా?"

"ఆదిలోనే అపశకునం కూతలూ... ఈ కుండ గోకుళ్ళూ..."

"పీకినా గోకినా నీ మేలుగోరే కద మామా? ఏ పూటకాపూట జానడు పొట్ట పూడ్చుకుండేదే గగనమై పోతా ఉంటే మోకాటిలోతు గుంతలు పూడ్చేసి నడుమెత్తు గోడలు పెట్టుకుండేదంటే మాట్లా మామా?"

నిజమే! నీ మాట నేను కాదనలా. అయినా, దినదినానికి ఊరెంత మారిపోతా ఉండాదో చూస్తానే ఉండావు గదా. ఊరు మారిపోతా ఉణ్ణెట్టు మణుసుల బుద్దులు గూడా మారిపోతా ఉండాయి. యాడ జూసినా పాత మిద్దెల్ని పగలగొట్టి కొత్త మిద్దెలు కట్టుకుంటా ఉండారు. అట్టా మాదిర పగల గొట్టి ఈదుల్లో కుప్పబోసిన రాళ్ళూరప్పల్ని, మట్టిని బండ్లు పెట్టి ఊరవతలకి తోలిస్తా ఉండారు. బండికి ఇరవై ముప్పై రూపాయలు కూలీ. నీ ముగ్గురు కొడుకులూ మూడు తట్టలు, నువ్వూనేనూ చెరొక తట్ట చేతికెత్తికుంటే ఎంతసేపే? కూలికి కూలీ గిట్టుతుంది, గుంతలూ పూడ్తాయి."

ముత్తమ్మ నోరు కుట్టేసినట్లు మౌనంగా వింటూ ఉంది.

"ఎట్టుండాదే మన ఐడియా?"

"ఇనేదానికేం బెమ్మాండంగా ఉంది."

"అంటే? చెయ్యాలగద అంటావా? నరే! చూస్తానే ఉండు. దినానికి ఎట్టలేదన్నా పది రూపాయలకు తక్కువగాకుండా తాగతా ఉంటినా? ఇప్పుడు నిలవేసినానా? ఆ లెక్కన నెలకెంత మిగులుతుంది. మున్నూరు రూపాయలు. ఒకపూట తిని ఒక వూట తినకుండా ఓపికపట్టే నాలుగు కూసాలు, పది వాసాలు, అంత చోదకనువు- గుడిసె లెయ్‌మంటే పైకి లెయ్‌దా?"

> మూకుట్లో అన్నం వడ్డించింది ముత్తమ్మ. తవుడు బుట్టలో తల దూర్చిన గొడ్డులా తలెత్తకుండా తింటున్నాడు ముత్యాలు. "ఈ పొద్దుటితో ఈ చెట్టుకు మనకు ఋణం తీరి పొయ్యిందే!"

"ఎందుకు లెయ్‌దు మామా? బెమ్మాండంగా లేస్తుంది. అయితే, చెప్పినట్టు చెయ్యాలగదా?"

ఆ మాటతో ముత్యాలుకు ఎక్కడ లేని రోషం పుట్టుకొచ్చింది.

"పెనుమూరు ముత్యాలమ్మ సాచ్చిగా, చంద్రగిరి మూలస్తానమ్మ సాచ్చిగా, ఆ కొండమిందుండే ఏడు కొండలోడి సాచ్చిగా, నీ సాచ్చిగా నెల తిరిగే లోపల గుడిసె కడగాలు లెయ్యకపోతే..."

ఒక పుల్లతో నేల మీద పిచ్చిగీతలు గీస్తూ మామ చెప్పే మాటలు ఆలకిస్తూ ఉన్న ముత్తమ్మ చివుక్కున తల పైకెత్తింది. ఆ నోటి నుండి మాట ఎంత దురుసుగా వస్తుందో తనకు తెలును. అందుకే గబుక్కున అరచేత్తో అతడి నోరు మూసింది.

ముత్యాలు ఆప్యాయంగా ఆమె నడుముపై చెయ్యి వేశాడు. అలాగే పక్కలోకి లాక్కున్నాడు.

ఆ రోజు తెల్లారింది! ఆ చెట్టుకింద కాదు, బస్టాండ్ పక్కన చెట్టుకింద!

* * *

తూర్పున పటం ఎగిరింది. తొలి వెలుగురేఖలు ఊరి మీద పరుగులు తీస్తున్నాయి. చీకటి ఒడిలో నిశ్చలంగా తలదాచుకొన్న ఊళ్ళో చలనం ఊపు అందుకొనింది. కడుపాత్రం తాపత్రయంగా మారింది. వీధుల్లో కదలిక, బస్టాండులో కదలిక, చెట్లమీద కలయిక- ఉదయం ఒయ్యారంగా సింగారించుకొని కదలినట్లుంది.

ముత్తమ్మ కోడి కూతతో నిద్ర లేచింది. బుడిగలో నూనె అంత అరచేతిలో వేసుకొనింది. ఉచ్చి మీద తడుముకొన్నట్లు రుద్దుకొనింది. మూడు ముంతల నీళ్ళు నెత్తిన కుమ్మరించుకొనింది. అక్కడక్కడా చిమటలు కొట్టి పాతదైపోయినా పెండ్లికి కొనుక్కొన్న నారపట్టు చీరనే కట్టుకొనింది. తడి ఆరని తల నుండి నీళ్ళు బొట్లుబొట్లుగా పడుతున్నాయి - ముత్యాలు కండ్లనుంచి రాలుతున్న ఆనందబాష్పాల్లా! ఆదరాబాదరా గుడిసింటిని అలికింది. ముగ్గులు పెట్టింది. ఆ ముందురోజు సాయంత్రం ముత్యాలు తెచ్చిన వేంకటేశ్వరుడి పటాన్ని నట్టింట పెట్టింది. పూలు పెట్టింది. దీపం వెలిగించింది. అయ్యవారు పెట్టిన లగ్నానికి సరిగ్గా పాలు పొంగించడానికి పొయ్యి రగిలిస్తూ ఉంది - ముత్యాలు హడావిడి పడ్తుంటే!

బస్టాండులో టవర్ క్లాక్ ఆరుగంటలు కొట్టింది. అందుకోసమే ఎదురు చూస్తున్న ముత్యాలు వేంకటేశ్వరుడి పటం ముందు 'టప్' మని టెంకాయ కొట్టాడు. కర్పూరం వెలిగించి హారతి పడుతుంటే, ముత్తమ్మ బిడ్డలతో కలిసి పడిపడీ మొక్కింది.

పొయ్యిమీద పెట్టిన పాలు పొంగి 'చుఁయ్' మన్న శబ్దం వినిపించింది.

ఆ గుడిసె గుండెల్లో ఆనందం పొంగి పొరలింది!

చుట్టుగుడిసె. ఆ గుడిసె ముందర పందిరి. ఆ పక్కన్నే నాలుగు తడికలు అడ్డంగా ఒక పెరడు - ఇంటిల్లిపాది రెండు నెలలు రాత్రనక పగలనక పడిన కష్టానికి ఫలితం - ప్రపంచాన్నే తొలిసారిగా చూస్తున్న అనుభూతి!

వాళ్ళ ఆనందంలో వాళ్ళుంటే మునిసిపాలిటీ సైరన్ చెవులు చిల్లులు పడేటట్లు కూతేసింది. "అయ్యో అప్పుడే ఎనిమిదైపొయ్యిందే గెంట" అని ఆత్రతపడ్తూ ముత్యాలు ముగ్గురు కొడుకులు ఎవరి పనులకు వాళ్ళు బయలుదేరారు. వాళ్ళతో కలిసి ముత్యాలూ...

"ఈ పొద్దు ఒకపూట ఇంట్లోనే ఉండిపోరాదా మామా?"

మొగాన్ని చింకిచేటంత చేసుకొని అడగలేక అడిగింది ముత్తమ్మ. ముత్యాలు ముసిముసిగా నవ్వాడు.

"ఎందుకు మామా ఆ నవ్వు?"

" 'పొగులు మాటలు పనికి చేటు, రేత్రి మాటలు నిద్రపన్చేటు' అని చెప్పింది నువ్వా నేనా?"

ముత్తమ్మ మూడు వంకర్లు తిప్పింది మూతిని.

"రేత్రికి ఎట్టా నిద్దర పన్చేటు తప్పదు గదా... మల్లా ఇప్పుడెందుకులే" అంటా కొంటెగా చూస్తా ముత్యాలు చెట్టు కిందికి చేరుకొన్నాడు. మామ పట్టుదలకు ముత్తమ్మ గుండె తేనెపట్టే అయింది.

ముత్యాలు చెట్టు కింద కూర్చున్నాడు. తోలు సంచి విప్పాడు పనిముట్లు సర్దుతున్నాడు. అనుకొన్నది సాధించిన ఆనందంతో అతని గుండె గూడు విడిచిన గువ్వే అయింది! ఉన్నట్లుండి తలపైకి లేచింది.

చూపు గుడిసె మీద పడింది. రెప్పార్చకుండా గుడిసెను చూస్తూ గుండెల నిండుకు గాలిని పీల్చుకున్నాడు. చిరునవ్వు పెదవుల మీద చిందులేస్తూ ఉంది. 'ఇట్లానే ఒళ్ళొంచి పని చేసుకుంటే గుడిసె మిద్దెగా మారేదెంతసేపు' అని అనుకొంటాడు. అంతలోనే చేతిలో పని చెవిపట్టి లాగుతుంది. తలవాలిపోతుంది. ఎడమ చేతివేళ్ళ సందున దారం, కుడిచేతిలో 'ఆరె' పంతాలు పడుతుంటే ముత్యాల సోలుపులా కుట్టు ముందుకు సాగిపోతూ ఉంటుంది. ఆ దినం ముత్యాలుకు క్షణం ఒక యుగంగా గడుస్తూ ఉంది. ఎప్పుడు పొద్దు గూట్లో పడుతుందా? ఎప్పుడెప్పుడు వెళ్ళి గుడిసెలో పడ్తామా? అన్న ఆత్రత!

తలదాచుకోవడానికి ఒక గుడిసె కట్టుకొన్నా మన్న తృప్తి. ఇంకా ఒళ్ళొంచి కష్టపడ్తే గుడిసెను మిద్దెగా మార్చుకోవచ్చు అన్న ఆలోచన. మనసు

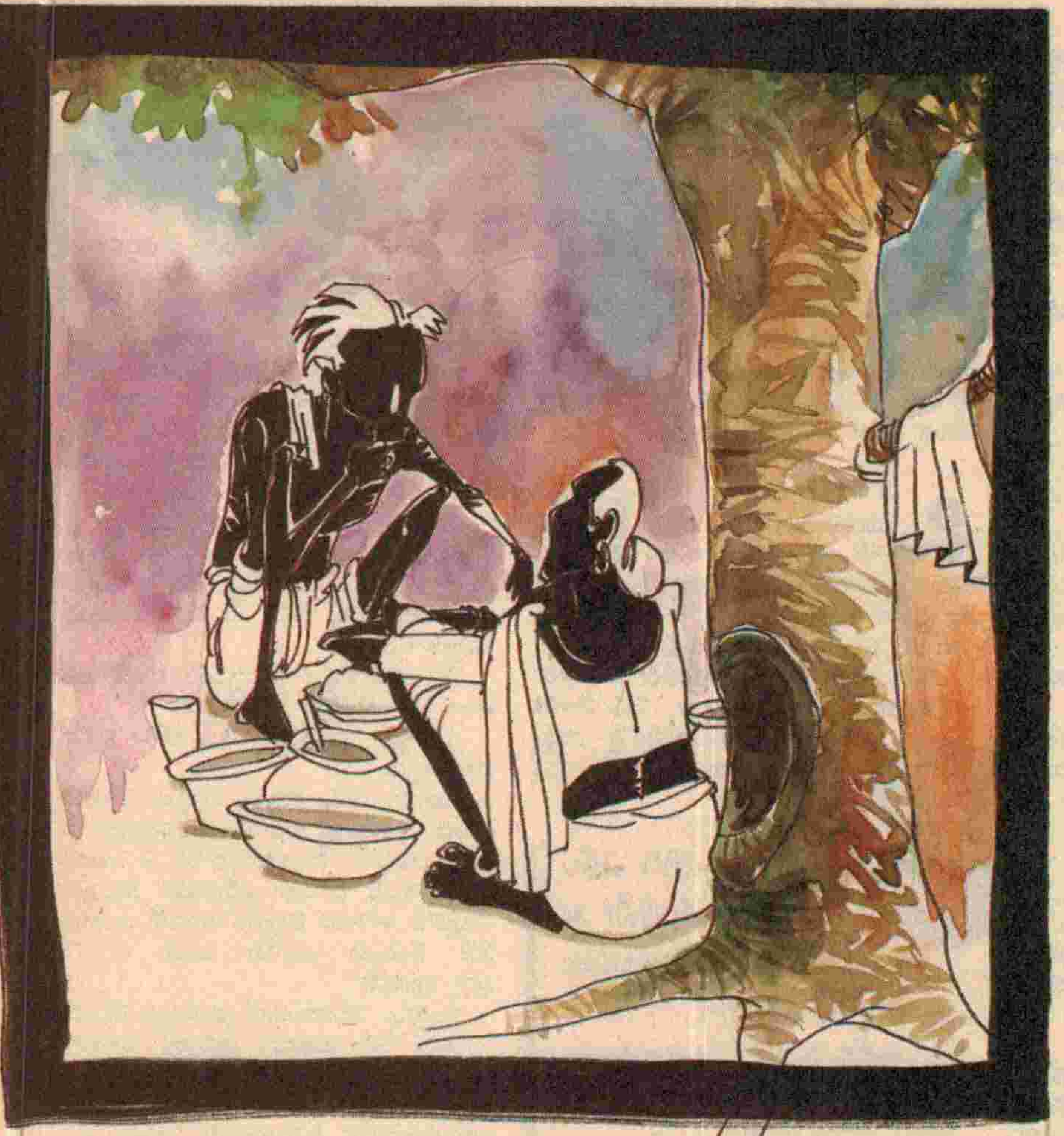

పూర్తిగా పని మీద లగ్నమైతే పొద్దు గడిచినట్లే తెలియలేదు.

పొద్దు గూట్లో పడింది.

ముత్యాలు మూటాముల్లె సర్దుకొన్నాడు. పనిముట్లను తోలు సంచిలో భద్రపరచుకొన్నాడు. చేతిలో మూట, చంకలో సంచితో పైకి లేచాడు. ఒక్క క్షణం చూపులు గుడిసె మీద నిలచాయి. శుక్లపక్షం. త్రయోదశి నాటి వెన్నెల. ముత్యాలు గుండెల్లోని ఆనందాన్నే నేల మీద నుంచి నింగికి వెదచల్లినట్లుంది. ఆ వెలుగు వాగులో తన చుట్టూ గుడిసె పూల తెప్పలా తేలుతున్నట్లనిపించింది. తనకు తెలియకనే కాళ్ళు గుడిసె వైపు తేలిపోతున్నాయి. గుడిసె చేరుకొనేటప్పటికి ముత్తమ్మ మునిమునిగా నవ్వుతూ ఎదురొచ్చింది. ఒక చేత్తో చేతిలో మూటను, ఇంకొక చేత్తో చంకలో సంచిని అందుకొనింది. ఇద్దరూ గుడిసెలోకి నడిచారు - జంట గువ్వల్లా!

ఆ పూట ముత్తమ్మ ముగ్గురు కొడుకులకు మూడువేళలా రెండు కూరల్తో కడుపులు చూసి కూడు పెట్టింది. తలా రెండు రూపాయలు చేతిలో పెట్టి 'సిల్మాకు పోండిరా' అనింది. వాళ్ళు పలుపులు విప్పిన దూడలే అయ్యారు. అప్పటికే ముద్దుల కూతురు ఎప్పుడూ లేని గోరుముద్దల రుచిని అనుభవించి హాయిగా నిద్రపోతూ ఉంది.

అప్పుడు ముత్తమ్మ, ముత్యాలు ఒకరికి ఎదురుగా ఒకరు కూర్చున్నారు. ఒక మూకుడులోనే కూడు నంజి నంజి తింటూ ఒకరికొకరు తినిపించుకొంటూ మధ్య మధ్య మునిమునినవ్వులు నంజుకొంటూ కొత్త దంపతులను మరిపించారు. గుడిసె వాకిలికి తడికె తలుపు అడ్డంగా పెట్టారు. ఆ ముందు రోజు కొని తెచ్చుకొన్న కొత్త చాప పరుచుకొన్నారు. పడుకొన్నారు. ఏ చెట్టు కిందనో అటొకరు ఇటొకరుగా పడుకునేవాళ్ళు ఇన్నాళ్ళకు, ఇనేండ్లకు ఒకరి పక్కన ఒకరుగా, ఒకరి చేతుల్లో ఇంకొకరుగా ఇద్దరిమధ్య గాలి దూరనంతగా గాఢంగా!... ఆ రాత్రి ఆ గుడిసెలో ఆనందం అణువణువునా విస్తరించింది. ఆ రోజు కూడా తెల్లారింది!

అయితే, చాలా కాలంగా జబ్బు వాతపడి నాలుగు గోడల మధ్య నలిగిన మనిషి ఉన్నట్లుండి వెలుతురును చూసినట్లు, ఆ దంపతుల ఆనందం గుడిసింటి ముంగిట ముత్యాల ముగ్గులు పోసింది.

*　　*　　*

ముత్యాలు చెట్టుకింద కూర్చున్నాడు. భావ స్ఫోరకంగా కుదిరిన కవితను కవి మాటిమాటికి చదువుకొన్నట్లు, చూడ ముచ్చటగా చిత్రించిన చిత్రాన్ని చిత్రకారుడు తనివితీరా చూసినట్లు - ముత్యాలు ఒక్కసారి గుడిసెను చూశాడు. స్పష్టమైన చిరునవ్వు పెదాల మీద చలిస్తూ ఉంటే ఆ కండ్లతోనే బుల్లి రేడియోను చూశాడు. రెండు చేతులతో జవురుకొని ముద్దు పెట్టుకున్నాడు. తనకు ప్రేరణ ఇచ్చినందుకు కృతజ్ఞతగా ముందు పెట్టుకొన్నాడు. మనసులో ఏదో అమాయకమైన విజయానందం. అంతరంగం మేలుకొనింది. పట్టుదల పెరిగింది. పని జోరు హెచ్చింది.

ముత్తమ్మ గుడిసెలో అప్పుడే ఇంట్లో అడుగు పెట్టిన కొత్తకోడల్లా అటు ఇటూ తిరుగుతూ సర్ది పెట్టిన మూకుడు ముంతనే మళ్ళీ మళ్ళీ సర్ది పెడ్తూ ఉంది.

కాలచక్రగమనంలో సూర్యకిరణాలు చురుక్కు చురుక్కుమంటున్న వేళ!

"ఎవర్రా లోపల?"

ఆ గద్దింపుతో అదిరిపడింది ముత్తమ్మ. చేతిలో ముంత జారి కిందపడింది. మూడు వొప్పులయింది. అదేమీ పట్టించుకోకుండా గబగబ గుడిసె బయటికి వచ్చింది. వచ్చింది వచ్చినట్లే కదిలీ మెదలకుండా నిలబడింది, కంటి మీద రెప్ప పడకుండా చూస్తూ!

ఎదురుగా పోలీస్ ఇన్‌స్పెక్టర్ నలుగురు పోలీసులతో. రోడ్డు మీద పోలీస్ వ్యాన్.

ముత్తమ్మకు అంతా అయోమయంగా ఉంది. ఒకసారి ఇన్‌స్పెక్టర్ని, ఇంకొకసారి పోలీసుల్ని, మరొకసారి పోలీస్ వ్యాన్‌ను మార్చి మార్చి చూస్తుంటే-

"ఏందే అలా చూస్తున్నావ్? ఎక్కడే నీ మొగుడు?" డీజల్ ఇంజన్ కూతలాగా గీ పెట్టింది ఇన్‌స్పెక్టర్ గొంతు.

ముత్తమ్మ గుండెలు అదిరాయి. ఆ అరుపుతో పూరిగుడిసె కప్పు పైకెగిరి పోతుందేమో అనిపించింది. ఆమె పిచ్చి చూపుల్తో కలపడానికి కన్నీళ్ళు తొందర పడుతున్నాయి!

"ఏమిటా చూపులు? అడిగేది నిన్నేనే?" రెక్కమాని ముందు ఆగిన రైలు కూతలా రెట్టించిందా గొంతు.

నాలుక తడి ఆరింది. పెదాలు ఎండి పోతున్నాయి. ఎంత ప్రయత్నించినా మాట పెగలడం లేదు. ఎండిపోతున్న పెదాల్ని తడుపుకోవడానికి తంటాలు పడ్తూ, మాటిమాటికి చెట్టు వైపు చూస్తూ, చెట్టుకింద... చెప్పులు కుట్టుకుంటూ... చెప్పలేక చెప్పింది మాటల్ని తుంచి తుంచీ ముత్తమ్మ!

"పిలువ్ వాణ్ణిలా!"

పిలుపు అవసరం లేకనే ముత్యాలు అక్కడికి పరుగుల మీద వచ్చాడు, గుడిసె ముందు పోలీసు అవతారాలు కంటపడేసరికి.

"ఏరా? ఎవడ్రా నిన్నిక్కడ గుడిసె వేసుకో మనింది?"

"రేడియో వాళ్ళయ్యా."

ఆ మాటతో విరగబడి నవ్వాడు ఇన్‌స్పెక్టర్.

అతడు ఎందుకలా నవ్వుతున్నాడో అర్థం కాకుండా ముత్యాలు, ముత్తమ్మ అయోమయంగా ఒకరిమొగం ఒకరు చూసుకొంటున్నారు.

"ఆకాశవాణి అనుమతించిందనలేదు, అంతవరకు నయమే."

ఆ వ్యంగ్యాన్ని అర్థం చేసుకొనే స్థితిలో లేడు ముత్యాలు. పోలీసులు మాత్రం మునిమునిగా నవ్వు కొన్నారు. ఇన్‌స్పెక్టర్‌గారి చమత్కారాన్ని అభినం దిస్తున్నట్లుగా.

"గంట టైమిస్తున్నా. కుండా చట్టీ చేత పట్టుకొని కుదురుగా బయటికి నడు. లేకుంటే మా వాళ్ళే ఆ పని చేస్తారు."

పోలీసు దర్పం బుసలు కొట్టిందా మాటల్లో.

"అయ్యా! అయ్యా! పందులు పొల్లాడ్తా ఉణ్ణె బురదగుంటలు... రేత్రనక పొగులనక ఒక్క దినమా? రొండు దినాలా? రొండు నెలల పొడగనా నేను, మా ఆడది, ముగ్గురు బిడ్డలు - కడుపు గట్టి, కన్నగసొట్లుపడి, ఏసుకున్న గుడిసె..." ముదురు మొగంలో అలిసిన కండ్లల్లో కన్నీటి బొట్లుగా రాలాయి మాటలు.

"మాతో చెప్పుకొని ఏం ప్రయోజనంరా! వెళ్ళి ఆ రేడియో వాళ్ళతో చెప్పుకో. వినకపోతే నష్ట

పరిహారానికి కోర్టుకు కూడా పోవచ్చు!"

ఎంత ఎకసెక్కెమో ఆ మాటల్లో?

ఎగ్గొట్టుకొస్తున్న ఏడుపును దిగమింగుకొంటూ ముత్తమ్మ తట్టాబుట్టా బయటికి తెచ్చి పెడ్తాంటే-

"నీకెందుకే అంత తొందర నీయమ్మా నాయాలి ముండా" అంటూ ముత్తమ్మ చేతిలో కుండను పెరుక్కొన్నాడు. అంతే! బూటుకాలు ముత్యాలు వీపు మీద విరుచుకుపడింది. 'అమ్మా' అంటూ బోర్లబొక్కల పడ్డాడు ముత్యాలు. చేతిలో కుండ వొప్పులొప్పులైంది.

ఇంకొకడి చేతిలో లాఠీ కఱ్ఱ పైకి లేచింది.

ముత్తమ్మ అడ్డపడింది.

"అయ్యా! అయ్యా! ఆయన్ను ఏమీ అనకం డయ్యా! నేను ఎప్పుడో నెత్తిన నోరు పెట్టుకొని మొత్తుకుంటి, ఎవురు యాడ ఉండాల్నో ఆణ్ణే ఉండాలని. చెప్తే చెవుల్లో ఏసుకోకపాయ. అది ఆడదో, గాడిదో చెప్పిన మాట ఇనిపించుకోక పొయ్యిందానికి ఇప్పుడు అనబవించాల్సి వచ్చె. అయినా, మా బోటి పేదోళ్ళు ఏం చెయ్యగలగతా రయ్యా కొడ్తే ఏడ్చేది తప్పిస్తే! ఈ ఇంద్రబవనాన్ని కాళీ చేసేదానికి గెంట ఎందుకులేయ్యా" అంటూ ముత్తమ్మ మాటల్ని కన్నీళ్ళతో కలగలిపింది.

అర్ధగంట లోపుగానే చెట్టు కింద బతుకులు చెట్టు కిందికే చేరాయి.

అర్ధగంటకు ముందు ఆ గుడిసె ముందు ఆగిన పోలీస్ వ్యాన్‌లో నుంచి పోలీసులు దిగారు. పోలీస్ వ్యాన్ అలా వెళ్ళేసరికి ఇలా వచ్చి ఆగిన వ్యానులో నుంచి ప్లాస్టిక్ టిన్నులు, పీపాలు దిగాయి. ఒక పక్క టిన్నులు, పీపాలు దిగుతూ ఉంటే, ఇంకొకపక్క సేల్స్ కౌంటర్ తయారయింది. సాయంకాలంలోగానే లగ్నాలు, పూజలతో నిమిత్తం లేకుండా ఆ గుడిసెకు ఎదురుగా బాటకు పక్కగా 'ప్రభుత్వ సారా దుకాణం' అన్న బోర్డు వెలిసింది.

ముత్తమ్మ, ముత్యాలు చెట్టు కింద చేతులు ముడుచుకొని కూర్చొని ఆ గుడిసెను చూసినంత సేపు చూశారు నిస్సహాయంగా. పేగు తెంచుకొని బయట పడ్డ పిండం మరలా తల్లి గర్భం చేరలేనట్లు వాళ్ళు ఆ గుడిసెలోకి పోలేరని తెలును. అయినా, తొట్టి మరులు వదలలేదు. రెప్పార్పకుండా ఆ గుడిసెను చూస్తుంటే గుండెల్ని రెక్కల పురుగులు తొలుస్తున్నట్లు బాధ. తట్టుకోలేకుండా ముత్యాలు తలవాలిపోయింది మోకాళ్ళ సందుల్లోకి. మూగగా రోదిస్తున్నాడు. చెట్టుబోదెకు చేరగిలబడి ముత్తమ్మ అశోకవనంలో సీతమ్మను తలపింపచేస్తూ ఉంది. వాళ్ళ బాధను చూడలేనట్లుగా కర్మసాక్షి కనుమరుగయ్యాడు.

కృష్ణపక్షం. చీకటి తన యాత్రకని బయలు దేరింది. గంట గడవకముందే తిరుగుముఖం పట్టింది, విదియ చంద్రుడు అడ్డపడడంతో. వెలుగు వెన్నెల పాలనురుగులా లోకమంతా విస్తరించింది. ముత్యాలు ఉన్నట్లుండి తలపైకి లేపాడు. గుడిసె తట్టు చూశాడు. శుక్లపక్షంలో త్రయోదశినాటి వెన్నెల్లో పూల తెప్పలా కనిపించిన తన గుడిసె ఇప్పుడు తల విరబోసుకొన్న దయ్యంలా కనిపిస్తూ ఉంది. ఒక్క ఊపులో పైకి లేచాడు. కండ్లు చింతనిప్పుల్లా మండుతున్నాయి. అటూ ఇటూ చూశాడు. లోకం తన పని తనదిగా సాగిపోతూ ఉంది. చెట్టు కిందికి చూశాడు. ఏడ్చిఏడ్చి నీరసించి ఇక ఏడవడానికి కూడా ఓపిక లేక ముత్తమ్మ చెట్టుబోదెకు చేరగిలపడింది. చిన్నది తల్లిగుండెల మీద బల్లిలా హత్తుకొని నిద్రపోతూ ఉంది. కొడుకులు ఇంకా చెట్టుకిందికి చేరలేదు. ముత్యాలు గబామని వంగి నంచిలో మూటకట్టి పెట్టిన దుడ్లు తీసుకొన్నాడు. ఒక్క ఊపులో గుడిసె ముందుకు చేరుకొన్నాడు.

మూట విప్పాడు. దుడ్లు ఇచ్చాడు. ఒకటీ, రెండూ, మూడు. పొట్లం మీద పొట్లం గుటగుట తాగేశాడు. అప్పుడు గుడిసెకాదు, గుడిసెలో మనుషులు వాణ్ణి గుర్తించారు. ఒకరి మొగం ఒకరు చూసుకొన్నారు. చూపులు కలిశాయి. తలలు పంకించాయి. ప్రతిబంధకాన్ని తొలగించుకోవడమే మంచిదన్న ఆలోచన కార్యరూపంలోకి దిగింది. పొట్లం మారింది. అది కల్తీసారా! ముత్యాలు గమనించే స్థితిలో లేడు. చేతిలో దుడ్లున్నంత వరకు తప్ప తాగాడు. గిరక్కున వెనక్కు తిరిగాడు. తూలుతూ పడ్తూ లేస్తూ నడుస్తున్నాడు. ఆ స్థితిలో ముత్యాలుకు బూటుకాలితో తన్నిన పోలీసు గుర్తుకొచ్చాడు. లాఠీ కఱ్ఱ పైకెత్తిన పోలీసు కనిపిస్తున్నాడు. కల్తీసారా కడుపులో లేపిన మంట గుండెల్లోకి పాకింది.

ఒరే పోలీసోడా! నేను దిక్కూదరీ లేని యదవననే అనుకో. నన్ను కొట్టేదానికి లాఠీ కట్టి పైకెత్తితిరే? ఆ కట్టె నువ్వు ఎట్టాపట్టుకుంటా ఉండావో తెల్సా నీకు? ఒకసారి చూసుకోరా! హ్హా హ్హా హ్హా!" నవ్వినంతసేపు నవ్వాడు ముత్యాలు. నవ్వు ఏడుపుగా మారింది.

"ఒరే! ఎగిరి ఎడం కాల్తో తంతివే? ఆ నీకాలికి బూట్సులు కుట్టింది ఎవ్రా?... నేను నీకాలికి దెప్పరం తగలకుండా నీడిస్తే- నువ్వు నా తలకాయ మింద నీడ

> "ఒరే! ఎగిరి ఎడం కాల్తో తంతివే? ఆ నీ కాలికి బూట్సులు కుట్టింది ఎవ్రా?... నేను నీ కాలికి దెప్పరం తగలకుండా నీడిస్తే- నువ్వు నా తలకాయ మింద నీడ పెరుక్కుంటావా?"

పెరుక్కుంటావా? మీకంటే గొడ్లు మేల్రా. చచ్చినా గూడా మా చేతికి పని, మీ కాళ్ళకిందికి చెప్పులిస్తా ఉండాయి. ఆ నోర్లేని గొడ్లు అవసరం ఉంటేనే అపకారం చేస్తాయి. మీరట్లా కాదు గదరా? కలిగినోళ్ళ కాళ్ళు పట్టుకుంటారు. లేనోళ్ళ జుట్టు పడేసి పట్టుకుంటారు. అవునుగదా? కొట్టినా కోసినా మాకెవురుండారనిగదా మీ దిమాకు" అని ఏడుస్తూ బోర్లబొక్కలా పడ్డాడు ముత్యాలు.

లేచేదానికి ప్రయత్నిస్తాడు. లేవలేడు. లేవలేక ఏడుస్తాడు. ఏడుస్తూ లేచేదానికి ప్రయత్నిస్తాడు. లేస్తూ పడిపోతాడు. పడిపోతూ ఏడుస్తాడు. ఆ స్థితిలో పొడుగుపొడుగు నామాల అయ్యోరు గుర్తు కొచ్చాడు.

ముత్యాలు ఒక్క ముంపులో పైకి లేచాడు. అయ్యవారి రెండు భుజాలను ఒడిసి పట్టుకొన్నట్లుగా పిడికిళ్ళు బిగించి-

"చెప్పు అయ్యోరా చెప్పు. నీ పాత చెప్పులు కుట్టిస్తా పైసా తీసుకుంటినా? లేదే? మరి నువ్వు పెట్టిన లగ్గణం ఏమాయ? సరిగ్గా నువ్వు పెట్టిన లగ్గణానికే గుడిసెలో పాలు పొంగిస్తినే? అదేం లగ్గణం అయ్యోరా? దినం మారకనే దానికీ నాకు రుణం తీరిపాయనే? నువ్వు గూడా నాకు ఇట్టా మాదిర అన్యాయం తలపెట్టచ్చునా? పోనీ, నువ్వే చెప్పిన కతలన్నీ ఏమాయ? కతలు కంచికి నేను చెట్టుకిందికి అయిపాయనే బతుకు? తక్కువ జాతోడని నువ్వు గూడా నన్ను తక్కువ చూపు చూసినట్టుండదే? లేకపోతే ఇట్టా ఎందుకవుతుంది అయ్యోరా?" నోటికి వచ్చినట్లు వాగుతూ, పడ్తూ లేస్తూ, పడుతూ, నవ్వుతూ ఏడుస్తూ, ఏడుస్తూ నవ్వుతూ, ఏడవలేక నవ్వలేక పండ్లు పటపట కొరుకుతూ ముత్యాలు చెట్టుకిందికి చేరాడు.

"ఇరవై ఒకటో శతాబ్దం ఆరంభంలోనే మానవుడు చంద్రమండలం మీద స్థావరం ఏర్పరచుకోవడానికి వీలవుతుంది. ఈ అణుకేంద్రంలో శాస్త్రజ్ఞులు అది సాధించడానికే అహోరాత్రాలు కృషి చేస్తున్నారు అని అణు శాస్త్ర కేంద్రాధికారి మొన్న జరిగిన విలేకరుల గోష్ఠిలో తన విశ్వాసాన్ని స్పష్టంగా వెలిబుచ్చారు."

అంతకు ముందే చెట్టు కిందికి చేరిన ముత్యాలు కొడుకులు రేడియో పెట్టుకుంటే వార్తలు వినిపిస్తున్నాయి. ఎగిరి ఒక్క తన్ను తన్నాడు ముత్యాలు. బంతిలా ఎగిరి చెట్టు బోదెకు తగిలి, బుల్లి రేడియో ముక్కలు ముక్కలైంది.

ఆ శబ్దంతో ఎగిరిపడి లేచింది ముత్తమ్మ.

ముక్కలు ముక్కలైన బుల్లి రేడియోలా ముత్యాలు ఆ చెట్టుకింద కుప్పగా కూలిపోయాడు. అది కంటపడేసరికి ఆమె గుండె చెరువయింది. చివ్వలా లేచింది.

వెళ్ళి అతని పక్కన కూర్చొనింది. వాలిపోయిన తలను ఎత్తి తొడమీద పెట్టుకొనింది.

ముత్యాలు ముత్తమ్మ మొగంలోకి వెర్రిగా చూస్తున్నాడు!

"మామా! మనం రెక్కలు ముక్కలు చేసుకొని చెమటోడ్చి కట్టుకుణ్ణె గుడిసెను పెరుక్కుణ్ణారేకానీ, మన చెమటను పెరుక్కుండేదానికి ఏ యదవ తరమవుతుంది మామా? ఇన్నేండ్లుగా కడుపులో పెట్టుకోని కాపాడిన చెట్టునీడ ఉండానే ఉండాది. దీని కెందుకు మామా ఇంత యాదన పడ్తా ఉండావే?"

ముత్తమ్మ సముదాయించే ప్రయత్నం చేసింది.

"ఒసే పిచ్చి మొకమా! హ్హాహ్హాహ్హా! యాదనా? ఎందుకే? యాదనాలే, ఇచారమూలే. ఇప్పుడు ఏమైపోయిందని విచారపడాల? హుఁ! ఇదిగాకుండాబోతే దీనెబ్బట్టాంటిది, యాడ? ఆడ! ఊఁ! చంద్రమండలం మింద ఇయ్యేరవదాకా రేడియోలో చెప్పినారే! ఇన్నేదంటే నిద్దరమొకమా? ఇంకమిందటా, ఆఁ! మణుసులు చంద్రమండలం మింద గూడ ఇండ్లేసుకోవచ్చంట! హ్హెహ్హెహ్హె! అందుకేనే పోతా ఉండా, అందురికంటే ముందుగా. ఈడెట్టా ఎనకబడిపొయ్ ఏడస్తా ఉండాం. ఆడికైనా ముందుముందుగానే పోతే, గుడిసిల్లా? ఎందుకే ఏకంగా మిద్దిల్లు కట్టుకుండేదానికే. జాగా, యాడ? ఆడ! చంద్రమండలం మింద!...

ఎక్కిళ్ళు మీద ఎక్కిళ్ళు ఎడతెరపిలేకుండా వస్తున్నాయి. ముత్తమ్మ తలమీద తట్టింది. గొంతుమీద రుద్దింది. ఎద మీద నిమిరింది. ముంతతో నీళ్ళు తాగించే ప్రయత్నం చేసింది. ఎంత ప్రయత్నించినా గొంతులోకి పోలేని నీళ్ళు దవడల మీద జారిపోతున్నాయి. 'మామా! మామా' అని పిలుస్తూనే ఉంది. అంతలోనే తేల గుడ్లు పడ్డాయి. పండ్లు గిట్టుకున్నాయి. ముత్యాలు తల ముత్తమ్మ తొడ మీద వాలిపోయింది.

ముత్యాలు గుండెలపై ముత్తమ్మ, చుట్టూ కొడుకులు. ఆ చెట్టుకింద కాకి శోకం.

పోలీస్ స్టేషన్‌లో సారా కాంట్రాక్టర్ మూర్తి కృతజ్ఞతాభావం డబ్బుగా మారి ఇన్‌స్పెక్టర్ జేబులో చేరి చేతులు మారితే గుడిసెలే కాదు, గుండెలు తీసే శక్తి తనదని విర్రవీగుతూ ఉంది.

"నెలనెలా మామూలు మామూలే గదా" అంటూ కాంట్రాక్టర్ ఇన్‌స్పెక్టర్ చేతులు కలుపుకొన్నారు.

పాలపుంత మీద ఒక ధూళి రేణువు ఫక్కుమని నవ్వింది. ■